

JAMHURI YA MUUNGANO WA TANZANIA

BUNGE LA TANZANIA

KAMATI YA KUDUMU YA BUNGE YA ARDHI, MALIASILI NA UTALII

**TAARIFA YA KAMATI KUHUSU UTEKELEZAJI WA BAJETI YA WIZARA YA
MALIASILI NA UTALII KWA MWAKA WA FEDHA 2023/2024 PAMOJA
NA MAONI YA KAMATI KUHUSU MAKADIRIO YA
MAPATO NA MATUMIZI YA WIZARA HIYO KWA
MWAKA WA FEDHA 2024/2025**

*[Imetolewa chini ya Kanuni ya 118 (9) ya Kanuni za Kudumu
za Bunge, Toleo la Februari, 2023]*

Ofisi ya Bunge,
S.L.P. 941,
DODOMA.

31 Mei, 2024

YALIYOMO

SEHEMU YA KWANZA	1
1.0 MAELEZO YA JUMLA	1
1.1 Utangulizi	1
1.2 Msingi wa Uchambuzi	2
1.3 Mawanda ya Uchambuzi wa Taarifa	3
SEHEMU YA PILI	4
2.0 UCHAMBUZI WA UTEKELEZAJI WA BAJETI KWA MWAKA WA FEDHA 2023/2024	4
2.1 Uzingatiaji wa Maoni na Ushauri wa Kamati	5
2.2 Ukaguzi wa Miradi ya Maendeleo iliyotengewa Fedha	6
2.2.1 Ufafanuzi wa Jumla	6
2.2.2 Yatokanayo na Ukaguzi wa Miradi	9
2.3 Utekelezaji wa Vipaumbele na Majukumu ya Wizara	1 1
2.4 Hatua iliyofikiwa katika Ukusanyaji wa Maduhuli	1 3
2.5 Mwenendo wa Upatikanaji wa Fedha za Matumizi kutoka Hazina	1 5
SEHEMU YA TATU	1 7
3.1 Makadirio ya Mapato kwa Mwaka wa Fedha 2024/2025	1 7
3.2 Makadirio ya Matumizi kwa Mwaka wa Fedha 2024/2025.....	1 9
3.3 Ulinganisho wa Bajeti ya Wizara ya Maliasili na Utalii dhidi ya Bajeti ya Serikali kwa Mwaka wa Fedha 2024/2025.....	2 1
3.4 Mambo muhimu yanayogusa sekta ya Maliasili na Utalii.	2 3
SEHEMU YA NNE	3 6
4.0 MAONI NA USHAURI WA KAMATI	3 6
4.1 Maoni ya Jumla.....	3 6
4.2 Maoni mahsusi kwa Wizara ya Maliasili na Utalii.....	3 6
SEHEMU YA TANO	4 3
5.0 HITIMISHO	4 3

**TAARIFA YA KAMATI KUHUSU UTEKELEZAJI WA BAJETI YA WIZARA YA
MALIASILI NA UTALII KWA MWAKA WA FEDHA 2023/2024 PAMOJA NA
MAONI YA KAMATI KUHUSU MAKADIRIO YA MAPATO NA MATUMIZI YA
WIZARA HIYO KWA MWAKA WA FEDHA 2024/2025**

SEHEMU YA KWANZA

1.0 MAELEZO YA JUMLA

1.1 Utangulizi

Mheshimiwa Spika, kwa mujibu wa Kanuni ya 118 (9) ya Kanuni za Kudumu za Bunge, Toleo la Februari, 2023, naomba kuwasilisha Taarifa ya Kamati ya Kudumu ya Bunge ya Ardhi, Maliasili na Utalii kuhusu Utekelezaji wa Bajeti ya Wizara ya Maliasili na Utalii (**Fungu 69**) kwa Mwaka wa Fedha 2023/2024, pamoja na Maoni ya Kamati kuhusu Makadirio ya Mapato na Matumizi ya Wizara hiyo kwa Mwaka wa Fedha 2024/2025.

Mheshimiwa Spika, ili kurahisishisha mtiririko wa maudhui pamoja na kuzingatia masharti ya Kanuni ya 142 ya Kanuni za Bunge yanayohusu taarifa yoyote ya Kamati inayowasilishwa Bungeni, taarifa hii imegawanyika katika sehemu kuu tano kama ifuatavyo:-

- (i) Sehemu ya kwanza inayotoa, Msingi wa Uchambuzi na Mawanda ya Uchambuzi;
- (ii) Sehemu ya pili inayochambua na kufanya tathmini ya Utekelezaji wa Bajeti ya Wizara hii kwa Mwaka wa Fedha 2023/2024 na
- (iii) Sehemu ya tatu inayochambua Makadirio ya Mapato na Matumizi kwa mwaka wa Fedha 2024/2025;

- (iv) Sehemu ya nne inayofafanua Maoni ya Kamati na ushauri unaotolewa kwa Serikali; na
- (v) Sehemu ya mwisho inahitimisha taarifa ya uchambuzi na kuonesha msimamo wa Kamati.

1.2 Msingi wa Uchambuzi

Mheshimiwa Spika, Msingi wa Kamati wa kuchambua Taarifa ya Utekelezaji wa Majukumu na Makadirio ya Mapato na Matumizi Wizara ya Maliasili na Utalii ni Masharti ya Nyongeza ya Nane ya Kanuni za Bunge, ambapo Kanuni ya 6 (8)(b) ikisomwa kwa pamoja na kanuni ya 7(1)(a) zinatoa jukumu hilo kwa Kamati. Aidha, Kanuni ya 118(4) ya Kanuni za Bunge imeweka masharti yaliyotaka Taarifa za Utekelezaji Bajeti kwa Mwaka wa Fedha 2023/2024 na Makadirio ya Mapato na Matumizi ya Wizara hii kwa Mwaka wa Fedha 2024/2025, kuchambuliwa na Kamati kabla ya kujadiliwa Bungeni.

Mheshimiwa Spika, ili kukidhi masharti hayo, Kamati ilipokea na kujadili Taarifa ya Wizara ya Maliasili na Utalii kuhusu Utekelezaji wa Bajeti kwa Mwaka wa Fedha 2023/2024 pamoja na Makadirio ya Mapato na Matumizi kwa Mwaka wa Fedha 2024/2025. Katika hatua hiyo, Kamati ilifanya uchambuzi wa kina na kuja na matokeo kama yalivyoainishwa katika taarifa hii.

1.3 Mawanda ya Uchambuzi wa Taarifa

Mheshimiwa Spika, Taarifa ya Kamati inahusu utekelezaji wa Bajeti ya Wizara ya Maliasili na Utalii (**Fungu 69**) kwa mwaka wa Fedha 2023/2024 pamoja na maoni ya Kamati kuhusu Makadirio ya Mapato na Matumizi ya Wizara hiyo kwa Mwaka wa Fedha 2024/2025.

Mheshimiwa Spika, Uchambuzi uliofanyika uligusa maeneo yafuatayo:-

- (i) Utekelezaji wa Bajeti ya Wizara ya Maliasili na Utalii kwa Mwaka wa Fedha 2023/2024;
- (ii) Makadirio ya Mapato kwa Mwaka wa Fedha 2024/2025;
- (iii) Makadirio ya Matumizi kwa Mwaka wa Fedha 2024/2025; na
- (iv) Mambo muhimu katika Wizara ya Maliasili na Utalii.

Mheshimiwa Spika, wakati wa uchambuzi, Kamati iliongozwa na kigezo cha asilimia pamoja na kufanya tathmini ya jumla na ulinganisho wa mambo mbalimbali. Mambo hayo yaliwezesha Kamati kubaini hatua iliyofikiwa katika utekelezaji na mantiki ya mpango na makadirio kwa mwaka wa fedha unaokuja.

SEHEMU YA PILI

2.0 UCHAMBUZI WA UTEKELEZAJI WA BAJETI KWA MWAKA WA FEDHA 2023/2024

Mheshimiwa Spika, ili kuzingatia masharti ya Kanuni ya 117 (1) na (2) ya Kanuni za Bunge, Kamati ilichambua Taarifa ya Utekelezaji wa Bajeti ya Wizara hii baada ya ziara ya Ukaguzi wa Utekelezaji wa Miradi ya Maendeleo iliyotengewa fedha. Kwa madhumuni ya kuliwezesha Bunge kupata uwiano utakaolisaidia katika uamuzi kuhusu makadirio ya Mapato na Matumizi ya Wizara hii, sehemu hii inafafanua mambo matano yafuatayo:-

- (i) Uzingatiaji wa Maoni na Ushuri uliotolewa na Kamati wa kujadili Makadirio ya Mapato na Matumizi kwa Mwaka wa Fedha 2023/2024;
- (ii) Hatua iliyofikiwa katika utekelezaji wa miradi ya Maendeleo iliyoidhinishiwa fedha na Bunge;
- (iii) Utekelezaji wa majukumu na Vipaumbele vya Wizara kwa Mwaka wa Fedha, 2023/2024
- (iv) Hali ya ukusanyaji wa maduhuli ya Serikali; na
- (v) Mwenendo wa Upatikanaji wa Fedha za Matumizi kutoka Hazina.

Mheshimiwa Spika, mambo hayo kwa pamoja yameweka msingi wa kuliwezesha Bunge lako Tukufu kupata uwiano utakaolisaidia katika kufikia uamuzi baada ya mjadala wa hotuba ya Makadirio ya Mapato na Matumizi ya Wizara ya Maliasili na Utalii kama ilivyowasilishwa na mtoa hoja.

2.1 Uzingatiaji wa Maoni na Ushauri wa Kamati

Mheshimiwa Spika, katika kulisaidia Bunge kutekeleza jukumu lake la kuishauri Serikali, tarehe 02 Juni, 2023, wakati wa uwasilishwaji wa hotuba ya Mpango na Makadirio ya Mapato na Matumizi ya Wizara ya Maliasili na Utalii kwa mwaka fedha 2023/2024, Kamati ilitoa Maoni na Ushauri kuhusu mambo kumi na tisa **(19)**. Ili kupima tija ya Bunge kuendelea kuishauri Serikali, Kamati ilitaka kubaini iwapo ushauri uliotolewa umezingatiwa.

Mheshimiwa Spika, tarehe 22 Machi, 2024, Waziri wa Maliasili na Utalii alifika mbele ya Kamati aliwasilisha taarifa kuhusu hatua iliyofikiwa katika kuzingatia ushauri wa Kamati. Kamati ilichambua taarifa na kubaini kwamba, sehemu kubwa ya ushauri imezingatiwa. Kamati inaipongeza Wizara kwa hatua hiyo na kuendelea kusesitiza kuzingatia maoni na ushauri unaotolewa na Kamati na Waheshimiwa Wabunge katika kuboresha utekelezaji wa majukumu ya Wizara.

Mheshimiwa Spika, hata hivyo, Kamati ilibaini kuwa kuna baadhi ya maoni na ushauri ambao bado utekelezaji wake hauridhishi. Maoni na ushauri ambao utekelezaji wake hauridhishi ni kama ifuatavyo:-

- (i) Kutoa elimu ya kutosha kuhusiana na mipaka ya hifadhi ili kusaidia wananchi kutambua maeneo ambayo hawapaswi kuwepo kisheria;
- (ii) Serikali kuandaa na kutekeleza mkakati madhubuti wa kutambua na kutangaza vivutio vipya vya utalii ili kuongeza mapato yatokanayo na utalii tofauti na sasa ambapo kiasi

kikubwa mapato ya utalii yanatokana na utalii wa wanyamapori;

- (iii) Ushirikishwaji usioridhisha baina ya Serikali, wawakilishi wa wananchi na viongozi wa vijiji katika kutatua migogoro inayotokana na mipaka ya hifadhi, uvamizi wa mifugo kwenye hifadhi, biashara ya mkaa na mazao ya misitu hali inayochangia uhasama baina ya wananchi na askari wa Uhifadhi; na
- (iv) Serikali kushindwa kupunguza utegemezi wa fedha za nje kwenye miradi ya maendeleo, badala yake katika mwaka wa fedha 2024/2025 utegemezi umeongezeka kwa **asilimia 36** kulinganisha na mwaka wa fedha 2023/2024.

Mheshimiwa Spika, hata hivyo, Kamati ilibaini kuwa ukomo wa bajeti na upatikanaji usioridhisha wa fedha za Maendeleo ni moja ya sababu za Wizara kushindwa kutekeleza baadhi ya maoni na ushauri wa Kamati kwa ufanisi. Hali hii inaweza kupunguza manufaa ya Wizara hii katika Taifa na kupelekea kuzorotesha ustawi wa wananchi kinyume na lengo la Serikali kama inavyotakiwa na Ibara ya 8 (1) (b) ya Katiba ya Jamhuri ya Muungano wa Tanzania.

2.2 Ukaguzi wa Miradi ya Maendeleo iliyotengewa Fedha

2.2.1 Ufafanuzi wa Jumla

Mheshimiwa Spika, kwa kuzingatia masharti ya Kanuni ya 117 (1) ya Kanuni za Bunge, Kamati ilifanya ziara katika mikoa minne (4) ya Lindi, Pwani, Dar es Salaam na Tanga ili kukagua baadhi ya miradi

inayotekelezwa na Wizara ya Maliasili na Utalii. Kamati ilikagua miradi minne (04) kama ifuatayo:-

(a) Mradi wa Kuwezesha Watalii katika Hifadhi ya Urithi wa Dunia ya Magofu ya Kilwa Kisiwani na Songo Mnara unaotekelezwa na Mamlaka ya Usimamizi wa Wanyapori (TAWA)

Mheshimiwa Spika, mradi huu ulitekelezwa kwa thamani ya **Shilingi 1,449,387,245.00** zilizoidhinishwa na Bunge. Lengo lake ni kuwezesha shughuli za utalii katika Hifadhi ya Magofu ya Kilwa Kisiwani na Songo Mnara ambayo ipo katika Wilaya ya Kilwa Mkoa wa Lindi. Shughuli za utekelezaji wa mradi huu zilijumuisha ukarabati wa Gati, Ukarabati wa ngazi ya Kasri ya Husuni Kubwa, Ukarabati wa Mnara wa Songo Mnara, Ujenzi wa maliwato, Ujenzi wa njia za watembea kwa miguu (pedestrian strips), Ununuzi wa boti mbili za kisasa kwa ajili ya wageni (Glass Bottom Boat'), Ujenzi wa eneo maalum la kupumzika wageni (Tourism Lounge) na Ujenzi wa mabanda ya kulala wageni (Tourism Banda).

Mheshimiwa Spika, taarifa zilizowasilishwa mbele ya Kamati zilibainisha kuwa miradi huu umekamilika kwa **asilimia 100**. Aidha, Kamati ilijionea utekelezaji wa mradi huo na hatua zilizofikiwa ambazo ni sehemu ya mkakati wa kuirejesha sekta ya utalii baada ya athari za UVIKO -19.

(b) Mradi wa UVIKO – 19 Pugu/Kazimzumbwi Unaotekelezwa na Wakala wa Misitu Tanzania (TFS)

Mheshimiwa Spika, mradi huu ulitengewa jumla ya **shilingi 579,142,176.00** kwa ajili ya ujenzi wa miundombinu katika

msitu wa Pugu/Kazimzumbwi uliopo Wilaya ya Kisarawe Mkoa wa Pwani. Aidha, ili kulinda miundombinu hiyo, TFS ililazimika kujenga makalavati na madaraja kwa **Shilingi 126,062,350.00** na kufanya gharama ya mradi kufikia jumla ya **Shilingi 658,267,957.19**. Kiasi cha fedha za ziada kwa mradi huu kilipatiakana kutokana na bakaa ya bajeti ya maendeleo kwa mwaka wa fedha 2022/2023.

Mheshimiwa Spika, Shughuli za utekelezaji wa mradi huo ni pamoja na ujenzi wa Barabara ya **kilometa 12** kutoka Kimani-Maguruwe na ukarabati wa barabara ya **kilometa 1** kutoka Minaki – Bwawani. Shughuli nyingine ni ujenzi wa **kilometa 7** za njia za watembea kwa miguu na Ujenzi wa lango la kuingilia kwenye ofisi, kituo cha taarifa za utalii, ofisi ya malipo na kibanda cha mlinzi. Mradi huu umekamilika kwa **asilimia 100**, na tayari umeanza kutumika katika shughuli za uhifadhi na utalii.

(c) Mradi wa Kituo cha Kutangaza Utalii Kidigitali (Destination Digital Marketing Command Centre – DDMCC) unaotekelezwa na Bodi ya Utalii Tanzania (TTB)

Mheshimiwa Spika, mradi huu ni sehemu ya mikakati ya kutangaza Utalii nchini na unatekelezwa katika Wilaya ya Kinondoni Mkoa wa Dar Es Salaam. Kwa ujumla mradi umetumia kiasi cha **Shilingi 1,372,256,210.07** kwa ajili ya miundombinu ikiwemo ujenzi wa chumba cha kurushia matangazo, ununuzi wa vifaa, samani na mifumo ya kurushia matangazo.

Mheshimiwa Spika, Kituo hicho kimekamilika kwa **asilimia 100**, na tayari kimeanza kutekeleza Mkakati wa Utangazaji uliokuwa umeandaliwa kama sehemu ya majaribio. Aidha, Kituo hicho kinafanya kazi kidijitali katika kutangaza vivutio vya utalii na kutoa taarifa sahihi kuhusu fursa za uwekezaji katika sekta ya utalii.

(d) Mradi wa Kukuza Utalii katika Hifadhi ya Taifa ya Saadan

Mheshimiwa Spika, Mradi huu unalenga kuchochea ukuaji wa sekta ya utalii na unatekelezwa na Shirika la Hifadhi za Taifa (TANAPA) katika Hifadhi ya Taifa ya Saadan iliyopo katika Mkoa ya Pwani na Tanga. Aidha, jumla ya **Shilingi 2,023,128,519.23** zimetengwa kufanya shughuli mbalimbali ikiwa ni sehemu ya utekelezaji wa mradi huu. Shughuli hizo ni ujenzi wa vyoo vya kisasa katika uwanja wa ndege wa Saadan na eneo la kupiga mahema, ukarabati wa barabara mbalimbali ndani ya hifadhi, ujenzi wa bwalo la chakula na kisima cha kuvuna maji ujazo wa lita 1000 pamoja na ununuzi wa samani kwa ajili ya matumizi ya hosteli.

Mheshimiwa Spika, utekelezaji wa mradi huu kwa wastani umefikia **asilimia 80**, hata hivyo mradi huu unatarajia kukamilika pale fedha zilizobakia za mradi zitakapopokelewa kutoka hazina.

2.2.2 Yatokanayo na Ukaguzi wa Miradi

Mheshimiwa Spika, Katika ziara za ukaguzi wa miradi inayotekelezwa na Wizara ya Maliasili na Utalii, Kamati ilipokea

taarifa za utekelezaji wa miradi na kuona hali halisi kwenye maeneo ya utekelezaji wa miradi husika. Lengo ilikuwa kulinganisha na kubaini iwapo taarifa zilizowasilishwa na Wizara zinawiana na hatua zilizofikiwa katika utekelezaji pamoja na madhumuni ya miradi inayohusika.

Mheshimiwa Spika, Kamati imeridhishwa na hatua mbalimbali zilizofikiwa katika utekelezaji wa miradi ya Serikali chini ya Wizara ya Maliasili na Utalii iliyotembelewa na kukaguliwa. Kamati inalitaarifu Bunge lako Tukufu kuwa, katika kutekeleza miradi hiyo thamani ya fedha, uwekevu, ufanisi na tija vimezingatiwa. Tathmini ya kina, imebainisha yafuatayo:-

- i. Utekelezaji wa miradi umewezesha ongezeko la Watalii na shughuli za Utalii katika maeneo ambayo miradi ya kuimaraisha utalii inatekelezwa. Mithalani, Katika katika Msitu wa Pugu/Kazimzumbwi kwa mwaka wa fedha, 2019/2020, wageni waliotembelea Msitu huu ni **1,822** na mapato yalikuwa **Shilingi 6,013,000.00** tu, ambapo katika mwaka wa fedha 2023/2024, hadi kufikia Februari, 2024 wageni walikuwa **15,473** na mapato ya **Shilingi 115,650,000.00**; na
- ii. Tija iliyokusudiwa katika mradi wa TTB, inakwamishwa na kutolewa kwa bajeti isiyotosheleza kwa ajili ya kuendesha Kituo cha Kidijali cha Kutangaza Utalii. Mahitaji ya fedha ni kiasi cha **Shilingi 5,831,846,284.08**, sawa na **asilimia 63.4** ya bajeti yote TTB. Lakini hadi kufikia Februari, 2024 TTB ilikuwa imepokea **asilimia 27** tu ya bajeti yake iliyoidhinishwa na Bunge.

Mheshimiwa Spika, pamoja na mambo hayo yaliyobainika, Kamati ilibaini kuwa Kuna uvamizi wa binadamu na ongezeko la

shughuli za kibinadamu katika maeneo ya hifadhi hali inayochangia migogoro ya ardhi katika maeneo hayo. Mathalani, Katika hifadhi ya Taifa ya Saadani, kuna mgogoro wa mpaka kati ya hifadhi na wananchi wa Kitongoji cha Uvinje, vilevile katika hifadhi ya Magofu ya Kilwa Kisiwani na Songo Mnara kumekuwa na changamoto ya kuongezeka kwa idadi ya watu na makazi ndani ya hifadhi. Aidha, kuna upungufu mkubwa wa miundombinu ya malazi na chakula, umeme na barabara katika kuwezesha shughuli za utalii kwenye maeneo hayo.

2.3 Utekelezaji wa Vipaumbele na Majukumu ya Wizara

Mheshimiwa Spika, utekelezaji wa vipaumbele vya Serikali nchini kwa ujumla unazingatia mipango na miongozo ya Kitaifa na Kimataifa. Mipango na miongozo hiyo ni pamoja na Dira ya Maendeleo ya Taifa, Ilani ya Uchaguzi ya Chama Cha Mapinduzi (CCM) ya mwaka 2020, Mpango wa Tatu wa Maendeleo wa Taifa wa Miaka Mitano (FYDP III) mwaka 2021/22 – 2025/26, Malaengo ya Maendeleo Endelevu chini ya Umoja wa Mataifa, Malengo ya Utalii Endelevu chini Shirika la Utalii Duniani na maelekezo mengine.

Mheshimiwa Spika, Wizara ya Maliasili na Utalii ina dhamana ya kutekeleza vipaumbele vya Serikali kwenye sekta za Utalii, Wanyamapori, Mambo ya Kale na Misititu na Nyuki. Katika utekelezaji wake, Wizara hii inajukumu la kuhakikisha Ulinzi na Uhifadhi endelevu wa sekta hizo kwa faida ya kizazi cha sasa na kizazi kijacho. Ni dhamira ya Serikali kuwa, sekta hizi zitaleta manufaa kwa Taifa na kusaidia katika kukabiliana na mabadiliko

ya tabianchi, kuchangia pato la Taifa, kutoa ajira na kupunguza umasikini hatimae kuleta ustawi wa wananchi.

Mheshimiwa Spika, katika mwaka wa fedha 2023/2024, Wizara imefanya majukumu mbalimbali ikiwa ni utekelezaji wa vipaumbele hivyo. Majukumu hayo yanaonekana katika ukurasa wa 37 hadi 66 wa Randama ya Mpango na Bajeti ya Wizara ya Maliasili na Utalii **(Fungu 69)** kwa mwaka wa fedha 2024/2025.

Mheshimiwa Spika, uchambuzi wa Kamati unaonesha kwamba utekelezaji wa majukumu hayo umechangia mafaniko mbalimbali. Mafanikio makubwa na ya kupigiwa mfano ni Kuongezeka kwa idadi ya watalii nchini kutoka **1,454,920** mwaka 2022/2023 hadi watalii **1,808,205** mwaka 2023/2024 sawa na ongezeko la **asimilia 24.3**. Ongezeko hili limeenda sambasamba na kuongezeka kwa Mapato yatokanayo na utalii kutoka Dola za Marekani **Milioni 2,527.72** mwaka 2022 hadi Dola za Marekani **Milioni 3,373.83** mwaka 2023 sawa na ongezeko la asilimia 33.5. Mafanikio hayo yamechangiwa na mikakati mbalimbali ikiwemo juhudi za Rais wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania, **Mhe. Dkt. Samia Suluhu Hassan** katika kutangaza utalii kupitia program maalum ya Tanzania – *The Royal Tour*.

Mheshimiwa Spika, uchambuzi zaidi wa Kamati umebaini kuwa katika kutekeleza vipaumbele na majukumu yake kwa mwaka wa fedha 2023/2024, Wizara hii inakabiliwa na bado changamoto mbalimbali. Changamoto hizo ni pamoja ufinyu wa bajeti, ongezeko la matukio ya wanyamapori wakali na waharibifu, upungufu wa watumishi na vitendea kazi, kuchelewa kupata fedha za wanufaika kutokana na shughuli za Jamuiya za Wanyamapori (WMAs), migogoro baina ya wananchi na askari wa uhifadhi na mabadiliko ya tabianchi.

Mheshimiwa Spika, hatua za haraka zinatakiwa kuchukuliwa na Serikali katika kutafuta ufumbuzi wa changamoto hizo kwani zinaweza kuwa kikwazo cha kufikia malengo ya ibara ya 67-70 ya ilani ya uchaguzi ya CCM ya mwaka 2020. Ibara hiyo inaitaka Serikali kukuza sekta ya utalii nchini ili kuongeza idadi ya watalii kufikia milioni tano na kuongeza mapato yatokanayo na shughuli za utalii nchini kufikia Dola za Kimarekani bilioni sita kufikia mwaka 2025.

2.4 Hatua iliyofikiwa katika Ukusanyaji wa Maduhuli

Mheshimiwa Spika, Lengo la uchambuzi wa taarifa za makusanyo ya maduhuli ni kuliwezesha Bunge kubaini iwapo lengo la makusanyo lililoidhinishwa na Bunge limefikiwa. Aidha, uchambuzi huu unaliweka Bunge katika nafasi ya kutumia uzoefu unaopatikana kwa mwaka wa fedha 2023/2024 na kubaini uhalisia unavyostahili kwa mwaka wa fedha 2024/2025.

Mheshimiwa Spika, katika mwaka wa fedha 2023/2024, Wizara ilipangiwa kukusanya jumla ya **Shilingi 773,268,687,705.40**. Hadi kufikia Februari, 2024 hatua ya ukusanyaji wa Maduhuli ilifikia Shilingi **664,993,203,299.66** sawa na **asilimia 86** ya lengo la makusanyo lililoidhinishwa na Bunge. Kiwango hicho kinaashiria mwenendo mzuri wa ukusanyaji wa maduhuli.

Mheshimiwa Spika, uchambuzi wa Kamati katika eneo la ukusanyaji wa maduhuli ulionyesha yafuatayo:-

- i. Ukusanyaji wa kutumia MNRT portal, umefikia **asilimia 58** ya lengo lililoidhinishwa, huku ukusanyaji wa kutumia TRA imefikia

asilimia 96 ya lengo la njia hiyo. Kwa takwimu hizo njia ya TRA itafikia na hata kuvuka lengo na kwa upande mwingine njia ya MNRT portal ina hatari ya kutofikia lengo; na

- ii. Wakati wa makadirio, makusanyo kwa utaratibu wa MNRT portal yalitarajiwa kuchangia kwa **asilimia 26** huku yale ya TRA yakitarajiwa kuchangia kwa **asilimia 74**. Hata hivyo, katika makusanyo halisi njia ya portal imechangia pungufu kwa kufikia **asilimia 18** wakati njia ya TRA imechangia zaidi ya makadirio ya mchango wake kwa kufikia **asilimia 82**. Taswira kamili ya ukusanyaji inaonekana katika **Kielelezo Na. 1**.

Kielelezo Na: 1 Ukusanyaji wa Maduhuli hadi Februari, 2024

Fungu 69	% ya Makadirio	Makadirio	Makusanyo	% ya Makusanyo	% ya lengo njia
MNRT Portal	26	200,363,068,234.48	116,494,574,362.27	18	58
TRA (TANAPA, NCAA, TAWA)	74	572,905,619,470.92	548,498,628,937.39	82	96
JUMLA	100	773,268,687,705.40	664,993,203,299.66	100	86

Chanzo: Randama ya Wizara ya mwaka 2024 na usanifu wa Kamati

Mheshimiwa Spika, kwa mchanganuo huo ni dhahiri kuwa, Makusanyo taasisi za TANAPA, NCAA na TAWA ndio yaliyofanikisha kwa kiasi kikubwa makusanyo kufikia **asilimia 86**. Kamati inaipongeza Wizara kwa hatua ya makusanyo iliyofikiwa. Hata hivyo, Kamati, inaitaka Wizara kuongeza usimamizi wa karibu katika taasisi zinazokusanya maduhuli kupitia mfumo wa MNRT Portal ili ziongeze kasi ya ukusanyaji wa maduhuli na kufikia lengo liliowekwa.

2.5 Mwenendo wa Upatikanaji wa Fedha za Matumizi kutoka Hazina

Mheshimiwa Spika, utekelezaji wa Bajeti unategemea upatikanaji wa fedha zilizoidhinishwa na Bunge. Kwa mwaka wa fedha 2023/2024, Wizara iliidhinishiwa kutumia jumla ya Shilingi **654,668,208,000.00** kwa ajili ya Matumizi ya Kawaida na Miradi ya Maendeleo. Hadi kufikia Februari, 2024, Wizara ilikuwa imepokea **Shilingi 406,884,441,886.00** sawa na **asilimia 62.2** tu ya fedha iliyoidhinishwa. Katika fedha hizo, **Shilingi 330,972,018,516** sawa na **asilimia 68.03** zilikuwa za matumizi ya kawaida na **Shilingi 75,912,393,369.93** sawa na **asilimia 45.14** zilikuwa za kugharamia miradi ya maendeleo. Taswira ya Upatikanaji wa Fedha inaonekana katika **Kielelezo Na. 2**.

Kielelezo Na: 2 Mwenendo wa Upatikanaji wa fedha hadi Februari, 2024

Matumizi		Kilichoidhinishwa	Kilichopokelewa	Asilimia
Kawaida	OC	302,212,953,000	195,455,009,252	64.67
	Mishahara	184,288,496,000	135,517,009,264	73.54
	Jumla (A)	486,501,449,000	330,972,018,516	68.03
Maendeleo	Ndani	109,879,593,000	35,602,037,491.86	32.40
	Nje	58,287,166,000	40,310,355,878.07	69.16
	Jumla (B)	168,166,759,000	75,912,393,369.93	45.14
JUMLA KUU (A+B)		654,668,208,000	406,884,441,886	62.15

Chanzo: Randama ya Wizara 2024 na Usanifu wa Kamati

Mheshimiwa Spika, ili kubaini kiwango cha utekelezaji wa bajeti, Kamati uchambuzi wa kina katika mwenendo wa upatikanaji wa fedha kutoka hazina ambapo unaonyesha kwamba hadi kufikia mwezi Februari, 2024:-

- i. Upatikanaji halisi ulitakuwa uwe usiopungua **asilimia 67** ya Bajeti yote iliyoidhinishwa ili kuendana na muda wa utekelezaji wa bajeti, lakini Wizara ilikuwa imepokea **asilimia 62.15** tu;
- ii. Katika **asilimia 45** ya bajeti iliyopokelewa kwa ajili ya kugharamia utekelezaji wa miradi ya maendeleo, fedha za Ndani ni **asilimia 32.40** tu, huku fedha za nje zikiwa ni **asilimia 69.16** ya bajeti iliyoidhinishwa.
- iii. Kuwepo kwa changamoto katika utekelezaji wa miradi ya maendeleo na uendeshaji wa shughuli za ofisi. Aidha, upatikanaji wa fedha za ndani kwa ajili ya miradi ya maendeleo si wa kuridhisha, hali inayoweza kuathiri upatikanaji wa tija ilikusudiwa katika miradi ya maendeleo inayotekelezwa.

Mheshimiwa Spika, changamoto hii inatokana na Wizara ya Maliasili na Utalii kushindwa kuwa na mpango bora wa matumizi ya fedha zinazopelekwa na hazina. Hali hii ilionekana kwa Wizara hii kupewa kibali cha matumizi ya fedha ya baadhi ya miradi ya maendeleo jumla ya **shilingi 52,640,664,356.03** zilizovuka kutoka mwaka wa fedha 2022/2023. Hata hivyo, hadi kufikia Februari, 2024, Wizara hiyo ilikuwa imetumia kiasi cha **Shilingi 47,331,713,792.73** tu ya fedha hizo, huku kiasi cha **Shilingi 5,308,950,563.30** zikiwa hazijatumika.

SEHEMU YA TATU

3.0 UCHAMBUZI WA MPANGO NA MAKADIRIO YA MAPATO NA MATUMIZI KWA MWAKA WA FEDHA 2024/2025

Mheshimiwa Spika, Mheshimiwa Spika, Kamati ilichambua na kujadili Mpango na Makadirio ya Mapato na Matumizi ya Wizara ya Maliasili na Utalii kwa mwaka wa fedha 2024/2025. Uchambuzi wa Kamati ulijielekeza katika maeneo yafuatayo:-

- i. Makadirio ya Mapato kwa mwaka wa fedha 2024/2025;
- ii. Makadirio ya Matumizi kwa mwaka wa fedha 2024/2025;
- iii. Ulinganisho wa Bajeti ya Wizara dhidi ya Bajeti ya Taifa;na
- iv. Mambo muhimu yanayogusa sekta ya Maliasili na Utalii

3.1 Makadirio ya Mapato kwa Mwaka wa Fedha 2024/2025

Mheshimiwa Spika, Kwa kutambua uhusiano uliopo kati ya Mapato na Matumizi, Kamati ilipokea ufafanuzi kuhusu lengo la maduhuli kwa mwaka wa fedha 2024/2025 ambapo Wizara ya Maliasili na Utalii **(Fungu 69)** inakadiriwa kukusanya maduhuli ya **shilingi 968,842,018,480.00**. Aidha, Kamati ilifanya uchambuzi kwa kuzingatia uzoefu uliopatikana katika ukusanyaji wa maduhuli kwa mwaka wa fedha 2023/2024. Taswira ya ulinganisho wa makusanyo ya maduhuli kwa mwaka wa fedha 2023/2024 na 2024/2025 inaonekana katika **Kielelezo Na. 3.**

Kielelezo Na: 3Ulinganisho wa Makadirio ya Makusanyo ya Maduhuli kwa Mwaka wa Fedha 2023/2024 na 2024/2025

Fungu 69	2023/2024	2024/2025	% ongezeko
Maduhuli yanayokwenda Mfuko Mkuu wa Serikali	773,268,687,705.40	105,558,757,000.00	-86.40
Maduhuli yanayokusanywa na kutumika na taasisi	0.00	863,283,261,480.00	-
JUMLA	773,268,687,705.40	968,842,018,480	25.30

Chanzo: *Randama ya Wizara 2024 na Usanifu wa Kamati*

Mheshimiwa Spika, Uchambuzi wa Kamati umebaini yafuatayo:-

- i. Makadirio ya ukusanyaji wa maduhuli yameongezeka kwa **shilingi 195,573,330,774.60** sawa na **asilimia 25.29** ikilinganishwa na makadirio ya mwaka wa fedha 2023/2024;
- ii. Makadirio ya Makusanyo ya maduhuli yanayokwenda mfuko mkuu wa Serikali yamepungua kwa **asilimia 86** ikilinganishwa na mwaka wa fedha 2023/2024. Upungufu huo umetokana uamuzi wa Serikali kuruhusu baadhi ya taasisi zilizochini ya Wizara kubaki na makusanyo yake. Aidha, katika lengo la Makusanyo ya Wizara, **asilimia 89.10** ya makusanyo, yatakusanywa na kutumika na taasisi zilizo chini ya Wizara ya Maliasili na Utalii, huku **asilimia 10.90** makadirio yatakusanywa na kupelekwa Mfuko Mkuu wa Serikali.

Mheshimiwa Spika, uchambuzi zaidi wa Kamati ulibaini kuwa ukuaji wa sekta ya utalii nchini umechangia ongezeko la makadirio ya maduhuli. Aidha, utekelezaji wa mkakati wa wizara wa kuimarisha sekta ya utalii baada ya athari za UVIKO-19 ni sehemu ya sababu za ongezeko la makadirio ya maduhuli. Hata hivyo, lengo hilo la maduhuli litaweza kufikiwa iwapo Serikali itatekeleza ipasavyo mikakati ya kutangaza vivutio vya utalii kwa ufanisi na kudhibiti mianya ya upotevu wa mapato.

3.2 Makadirio ya Matumizi kwa Mwaka wa Fedha 2024/2025

Mheshimiwa Spika, ili kutekeleza mpango na vipaumbele vilivyowekwa katika mwaka wa fedha 2024/2025, Wizara ya Maliasili na Utalii (**Fungu 69**) inakadiria kutumia Shilingi **348,125,419,000.00** kulinganisha na makadirio ya matumizi ya **Shilingi 693,083,661,00.00** katika mwaka wa fedha 2023/2024. Aidha, masharti ya Kanuni ya 117(2) ya Kanuni za Bunge yamelenga kuliwezesha Bunge kutumia uzoefu wa utekelezaji wa Bajeti kwa mwaka wa fedha unaoisha ili kuchambua makadirio ya matumizi kwa mwaka wa fedha unaofuata. Kwa kuzingatia lengo hilo, Kamati imechambua makadirio ya matumizi kwa mwaka wa fedha 2024/2025 kwa kulinganisha makadirio hayo kwa mwaka wa fedha 2023/2024. Taswira ya ulinganisho wa makadirio ya matumizi kwa mwaka wa fedha 2023/2024 na 2024/2025 inaonekana katika **Kielelezo Na. 4**.

Kielelezo Na: 4 Ulinganisho wa Makadirio ya Matumizi kwa Mwaka wa Fedha 2023/2024 na 2024/2025

Mwaka	Matumizi ya Kawaida		Maendeleo	
	PE	OC	Ndani	Nje
2023/24	184,288,496,000	302,212,953,000	109,879,593,000	58,287,166,000
2024/25	125,366,390,974	125,524,892,027	18,074,661,000	79,166,675,000
Pungufu	58,922,105,026	176,688,060,973	91,804,932,000	20,879,509,000
Asilimia -%	-32	-58.46	-83.55	35.82

Chanzo: Randamba ya Wizara 2024 na Usanifu wa Kamati

Mheshimiwa Spika, uchambuzi wa Kamati umeonyesha kuwa:-

- i. Makadirio ya matumizi ya Wizara hii yamepungua kwa **Shilingi 344,958,242,000.00** sawa na **asilimia 46.8** ikilinganishwa na mwaka wa fedha 2023/2024;
- ii. Fedha za mishahara zimepungua kwa **Shilingi 58,922,105,026.00** sawa na **asilimia 32** ilinganishwa na mwaka wa fedha 2023/2024;
- iii. Fedha za matumizi ya mengineyo yaani (OC) zimepungua kwa **Shilingi 176,688,060,973.00** sawa na **asilimia 58.46** ikilinganishwa na mwaka wa fedha 2023/2024;
- iv. Fedha za miradi ya maendeleo zimepungua kwa **Shilingi 66,144,017,000.00** sawa na **asilimia 41.55** ikilinganishwa na mwaka 2023/2024. Fedha za ndani kwa miradi ya maendeleo zimepungua kwa **asilimia 83.55** huku fedha za nje zikiongezeka kwa **asilimia 35.82**. Hali hii ni kiunyume na ushauri wa Kamati uliotolewa katika

utekelezaji wa bajeti ya mwaka wa fedha 2023/2024 wa kuitaka Serikali kupunguza utegemezi wa fedha za nje katika miradi ya maendeleo.

Mheshimiwa Spika, matokeo hayo ya uchambuzi yanatokana na uamuzi wa Serikali kuzingatia ushauri uliokuwa ukitolewa Bungeni juu ya kuziruhusu Shirika la Hifadhi za Taifa Tanzania (TANAPA) na Mamlaka ya Hifadhi ya Eneo la Ngorongoro (NCAA) kuanza kubaki na makusanyo yake.

3.3 Ulinganisho wa Bajeti ya Wizara ya Maliasili na Utalii dhidi ya Bajeti ya Serikali kwa Mwaka wa Fedha 2024/2025

Mheshimiwa Spika, sekta ya maliasili na utalii ni miongoni mwa sekta za kiuchumi, hivyo ulinganisho wa bajeti ya Wizara hii dhidi ya bajeti ya Taifa ni jambo linalosaidia kuweka msingi wa ushauri kuhusu sekta husika. Kwa kuzingatia hilo, sehemu hii inatathmini mambo yafuatayo:-

- i. Uwiano wa bajeti ya Wizara kwa bajeti ya Taifa; na
- ii. Ulinganisho wa hali ya uwiano kwa mwaka wa fedha 2023/2024 na hali hiyo kwa mwaka wa fedha 2024/2025. Taswira ya ulinganisho huo unaonekana katika **Kielelezo Namba 5**.

Kielelezo Na: 5 Bajeti ya Wizara (Fungu 69) dhidi ya Bajeti ya Taifa

BAJETI YA WIZARA DHIDI YA BAJETI YA TAIFA 2023/2024			
AINA	BAJETI TAIFA	BAJETI YA MALIASILI	ASILIMIA
OC	5,578,433,000,000	302,212,953,000	5.42
MISHAHARA	10,882,126,000,000	184,288,496,000	1.70
MAENDELEO NDANI	11,873,900,000,000	109,879,593,000	0.93
MAENDELEO NJE	3,282,100,000,000	58,287,166,000	1.8
DENI LA SERIKALI	12,771,500,000,000	-	-
JUMLA	44,388,059,000,000	654,668,208,000	1.50
BAJETI YA WIZARA DHIDI YA BAJETI YA TAIFA 2024/2025			
AINA	BAJETI TAIFA	BAJETI YA MALIASILI	ASILIMIA
OC	5,822,535,000,000	125,524,892,027	2.12
MISHAHARA	11,997,752,000,000	125,366,390,974	1.05
MAENDELEO NDANI	12,148,283,000,000	18,074,661,000	0.15
MAENDELEO NJE	3,640,838,000,000	79,166,675,000	2.17
DENI LA SERIKALI	15,736,280,000,000	-	-
JUMLA	49,345,688,000,000	348,125,419,000	0.705

Chanzo: Taarifa ya Mapendekezo ya Mfumo na Ukomo wa Bajeti ya Serikali kwa mwaka 2023/2024 na 2024/2025, Randama ya Wizara ya Maliasili na Utalii 2023/2024 na 2024/2025

Mheshimiwa Spika, kwa tathmini hiyo, uchambuzi umeonyesha mambo yafuatayo:-

- i. Bajeti ya Wizara ya Maliasili na Utalii dhidi ya Bajeti ya Taifa imepungua kutoka **asilimia 1.50** hadi **asilimia 0.75**;

- ii. Bajeti ya Matumizi Mengineyo imeshuka kutoka **asilimia 5.42** hadi **asilimia 2.12**;
- iii. Bajeti ya mishahara imepungua kutoka **asilimia 1.70** hadi kufikia **asilimia 1.05**;
- iv. Bajeti ya Maendeleo kutokana na fedha za ndani imepungua kutoka **asilimia 0.93** hadi **asilimia 0.15**; na
- v. Bajeti ya maendeleo kutokana na fedha za nje imeongezeka kwa kiasi kikubwa kutoka **asilimia 1.80** hadi **asilimia 2.17**, hali inaonyesha kutakuwa na ongezeko la utegemezi wa fedha za maendeleo kutoka nje.

Mheshimiwa Spika, kupungua kwa viashiria vya kibajeti katika mwaka wa fedha 2024/2025 ukilinganisha na ile ya mwaka 2023/2024 kama inavyoonekana katika **Kielelezo Na. 5** imetokana na taasisi za TANAPA na NCAA kuanza kujitegemea katika makusanyo na matumizi, hivyo kufanya bajeti zake kuwa si sehemu ya bajeti ya Wizara ya Maliasili na Utalii.

3.4 Mambo muhimu yanayogusa sekta ya Maliasili na Utalii.

i. Changamoto ya Wanyamapori wakali na Waharibifu

Mheshimiwa Spika, Tanzania ni miongoni mwa nchi zenye sera nzuri za Uhifadhi ikiwa imetenga takribani **asilimia 32.5** ya ardhi yake kwa ajili ya uhifadhi wa rasilimali za maliasili mbalimbali ikiwemo wanyamapori na misitu. Hata hivyo, pamoja na sera hizo, Tanzania imeshuhudia migogoro kati ya binadamu na wanyamapori wakali na waharibifu.

Mheshimiwa Spika, Kamati imebaini sababu mbalimbali zinazochangia migogoro hiyo hali ambayo imegeuka kuwa changamoto kubwa inayoikabili sekta ya Maliasili na Utalii nchini. Sababu hizo ni pamoja na ongezeko la watu na uanzishwaji wa shughuli za kibinadamu karibu na maeneo yaliyohifadhiwa na kwenye shoroba za wanyamapori, kukosekana au kutokuzingatia mipango ya matumizi bora ya ardhi katika vijiji vinavyopakana na maeneo yanayotumiwa na wanyamapori, mabadiliko ya tabia nchi, ongezeko la mimea vamizi katika maeneo yaliyohifadhiwa na ongezeko la wanyamapori.

Mheshimiwa Spika, Katika Mamlaka za Serikali za Mitaa (Halmashauri) 184 nchini, takribani halmashauri 91 zinakabaliwa na changamoto hii ikiwa ni sawa na **asilimia 49.5** ya halmashauri zote nchini. Hata hivyo, miongoni mwake, halmashauri 44 zimeonekana kukumbwa na changamoto kwa kiasi kikubwa zaidi ukilinganisha na nyingine.

Mheshimiwa Spika, athari zinazotokana na migongano ya binadamu na wanyamapori ni pamoja na uharibifu mkubwa wa mazao, mifugo kujeruhiwa na kuuawa, binadamu kujeruhiwa na kuuwawa na uharibifu wa miundombinu kama vile barabara, nguzo za umeme na miundombinu ya maji. Wanyama wanaoleta changamoto kubwa ni pamoja na tembo, mamba, viboko, nyumbu, ngedere na nyani. Hali hii inaongeza kiwango cha umaskini miongoni mwa wananchi wanaokabiliwa na changamoto hii hivyo kuzorotesha ustawi wa wananchi.

Mheshimiwa Spika, Katika mwaka wa fedha 2023/2024 Serikali imechukua hatua mbalimbali ili kukabiliana na changamoto hiyo. Pamoja hatua hizo, bado changamoto hii ni kubwa kwa hiyo, Kamati inaitaka Serikali kuongeza juhudi zaidi na kuhakikisha inatekeleza mipango iliyojiwekea kwa wakati katika kukabiliana na tatizo hilo.

Mheshimiwa Spika, Kwa upande mwingine Serikali imekuwa ikitoa kifuta machozi na kifuta jasho kwa wananchi walioathirika na matukio ya wanyapori wakali na waharibifu kwa mujibu wa Kanuni ya kifuta machozi na kifuta jasho za mwaka 2011. Hadi kufikia Machi, 2024, jumla ya **Shilingi 1,580,783,750.00** zimelipwa kwa wananchi **6,551** walioathiriwa na wanyamapori wakali na waharibifu. Hata hivyo, kumekuwa na malalamiko miongoni mwa wananchi walioathirika kuwa kiwango kinachotolewa ni kidogo na hakitolewi kwa wakati. Taarifa zaidi za Wizara zinaonesha kuwa, Kuanzia Aprili hadi Mei, 2024 Wizara ilikuwa na mpango wa malipo ya **Shilingi 1,621,426,000.00** kwa wananchi **9008** katika Halmashauri za Wilaya 14.

Mheshimiwa Spika, Wizara ilijulisha Kamati kuwa, Kanuni za kufuta machozi zinafanyiwa marekebisho na tayari Wizara ya Fedha imetoa kibali kwa Wizara ya Maliasili na Utalii kuendelea na mchakato huu. Ni matumaini ya Kamati kuwa, Serikali itaharakisha mchakato huu ili kuongeza kiwango sambamba na kuboresha utaratibu ili Kifuta jasho kitolewe kwa wakati.

ii. Changamoto ya Migogoro baina ya Askari wa Uhifadhi na Wananchi

Mheshimiwa Spika, ili kuongeza ufanisi na tija katika za uhifadhi wa maliasili nchini, mwaka 2019 Serikali iliamua kuunda jeshi usu ambalo limekuwa na matokeo mazuri katika uhifadhi. Kamati inatambua na kuthamini kazi kubwa inayofanywa na askari wa uhifadhi nchini kwani wamesaidia katika kukabaliana na kudhibiti matukio ya ujangili wa wanyamapori na kuzuia uvamizi wa maeneo ya hifadhi. Hatua hii imesaidia katika kuongeza idadi ya wanyapori na misitu ikiwa ni pamoja na Serikali kunufaika na biashara ya utalii, uwindaji wa kitalii, hewa ukaa (carbon trading), kulinda vyanzo vya maji na kusababisha biashara endelevu ya mazao ya misitu na nyuki. Hali hii imechangia Wizara ya Maliasili na Utalii kuendelea kuongeza manufaa katika kuchangia pato la Taifa, kukuza uchumi, kuongeza pato la kigeni na kutoa ajira katika nchi yetu.

Mheshimiwa Spika, pamoja na mafanikio hayo, katika maeneo yanayopakana na hifadhi nchini kumekuwa na baadhi ya matukio ya migogoro baina ya askari wa hifadhi na wananchi. Migogoro hiyo imezaa uhasama ambao umesababisha matukio ya kushambuliana na kusababisha ulemavu na wakati mwingine vifo baina yao.

Mheshimiwa Spika, pia kumekuwa na malalamiko ya wananchi kukamatwa, kuteswa na kubambikiwa kesi na baadhi ya askari wa uhifadhi hali inayoongeza uhasama baina yao. Mathalani, katika moja ya matukio ambayo mahakama imethibitisha mwananchi kubambikiwa kesi na

askari wa uhifadhi, ni lile la mwananchi aitwae Richard Changei Ng'ombe mkazi wa Wilaya ya Serengeti ambae alikamatwa siku ya tarehe 12 Agosti, 2022 majira ya saa 12:00 jioni na askari watano.

Mheshimiwa Spika, baada ya mtuhumiwa huyo kufikishwa mahakamani, mahakama ilipitia ushahidi wa vielelezo mbalimbali vilivyowasilishwa mahakamani ikiwa ni pamoja na point za dira (coordinates) na nyara ambazo walidai wamemkamata nazo mtuhumiwa. Ushahidi wa askari ulitofautiana na kuonesha mtuhumiwa alibambikiwa kesi hiyo.

Mheshimiwa Spika, Katika hukumu ya kesi hiyo ambayo ni **“Criminal Appeal No. 40809 of 2023”**, iliyosomwa tarehe 24 Aprili, 2024, Jaji wa Mahakama Kuu ya Tanzania, Kanda ya Musoma, Mhe. Kamazima Idd Kafanabo wakati anamuachia huru mtuhumiwa Richard Changei Ng'ombe alitoa onyo kwa kusema .“Mahakama haiwezi kufumbia macho jambo hili linaonekana kuzoeleka na kujirudia la kutofuata maadili ya kazi kunakofanywa na maofisa wengi wa uhifadhi na wengine katika haki jinai, hasa katika ukamataji wa watuhumiwa na uchukuaji wa vielelezo“.

Mheshimiwa Spika, uchambuzi wa Kamati umebaini, sio tu malalamiko ya watu kubambikwa kesi, bali kumekuwa na matukio ya wananchi kulalamikia kutaifishwa kwa mifugo yao kinyume na utaratibu. Kamati inaitaka Wizara kuhakikisha inafanya uchunguzi na kuwachukulia hatua za kinidhamu na kisheria baadhi ya askari wanaokiuka maadili ya kazi yao na kutenda kinyume na sheria. Pia, Wizara ianze mchakato wa

kuboresha mtaala wa jeshi usu utakaosaidia kuboresha utendaji wa jeshi hilo.

iii. **Changamoto ya Ufinyu wa Bajeti na Rasilimaliwatu kwa Taasisi za TAFORI na TAWIRI**

Mheshimiwa Spika, taasisi za TAFORI na TAWIRI ndio muhimili wa sekta za uhifadhi na utalii katika Taifa letu. Taasisi hizi zinafanya tafiti katika maeneo mahsusi yanayohusu Misitu (TAFORI) na Wanyamapori (TAWIRI) na kutoa taarifa zinazoisaidia Wizara na taasisi zilizochini ya Wizara kufanya maamuzi sahihi yanayolenga kuboresha na kuleta tija katika sekta hizi.

Mheshimiwa Spika, pamoja na umuhimu wake katika sekta za Maliasili na Utalii, taasisi hizi zinakabiliwa na changamoto kubwa ya ufinyu wa bajeti na rasilimaliwatu hali inayochangia taasisi hizi kuwa na madeni, uchakavu wa miundombinu ya majengo na kukosa vifaa vya kisasa vya kufanyia tafiti. Kwa mfano, taasisi ya TAFORI ina upungufu wa wafanyakazi kwa zaidi ya **asilimia 55%** huku ikidaiwa jumla ya **Shilingi 1,390,919,622.00** ambazo zimetokana na gharama za watoa huduma, wakaguzi wa mahesabu, ada za wajumbe wa bodi, uhamisho na stahiki za watumishi.

Mheshimiwa Spika, kwa upande wa taasisi ya TAWIRI, changamoto kubwa ni ufinyu wa bajeti ambayo imesababisha uchakavu wa miundombu ya nyumba za watumishi, uhaba wa vifaa vya kisasa vya kufanyia tafiti na kukosa fedha kiasi cha **Shilingi bilioni 4** za kufanya sensa ya wanyapori katika mifumo ya ikolojia kumi na moja **(11)** iliyopo

nchini. Aidha, taasisi hii iliyoanzishwa mwaka 1985 na kuwa na mchango mkubwa katika uhifadhi wa rasimali za wanyamapori hadi sasa haina jengo la Ofisi za Makao Makuu.

iv. Ucheleweshaji wa Fedha za Jumuiya za Wanyamapori (WMAs')

Mheshimiwa Spika, Wizara ya Maliasili na Utalii inatekeleza dhana ya ushirikishaji wa jamii katika uhifadhi kwa kuanzisha maeneo ya Jumuiya za Hifadhi za Wanyamapori (WMA). Jumuiya hizi zinanufaika na moja kwa moja na rasilimali za Wanyamapori kupitia uwekezaji kwenye shughuli za Utalii. Aidha, fedha zinazopatikana katika maeneo hayo hugawanywa kwa mujibu wa Kanuni ya 27 (o) na 72 ya Kanuni za WMA za mwaka 2018. Kabla ya mabadiliko ya Sheria ya Fedha ya mwaka 2020, suala la kukusanya na kugawa fedha za WMA lilikuwa chini ya Wizara kupitia TAWA. Baada ya mabadiliko hayo ya Sheria, jukumu la kukusanya fedha za wanufaika linatekelezwa na Mamlaka ya Mapato Tanzania (TRA) kisha kuhifadhiwa kwenye mfuko mkuu wa Serikali.

Mheshimiwa Spika, hata hivyo kumekuwa na ucheleweshaji wa mgao wa fedha za wanufaika kuwafikia kwa wakati. Kuchelewa kwa mgao wa fedha za WMAs kunasababisha kukosekana kwa fedha za uendeshaji wa ofisi, ulinzi wa rasilimali za wanyamapori, na kudhoofisha utekelezaji wa miradi ya maendeleo vijijini. Hali hii inahatarisha ustawi wa uhifadhi katika maeneo ya Jumuiya hizi ambapo vitendo vya

ujangili wa wanyama vinaongezeka na kushindwa kudhibiti wanyamapori wakali na waharibifu.

Mheshimiwa Spika, katika kipindi cha kuanzia Julai, 2023 hadi Januari, 2024, jumla ya madai ya fedha za wanufaika (WMAs 13, Vijiji 50, Halmashauri za Wilaya 29) zilizowasilishwa Wizara ya Fedha ni **Shilingi 8,010,647,911.58**. Hata hivyo, hadi kufikia Februari, 2024, Serikali ilikuwa imelipa **Shilingi 1,437,223,351.87** tu ikiwa ni mgao wa mwezi Julai, 2023. Ni muhimu kukumbuka kuwa, WMA siyo hifadhi ya Taifa na Wala siyo muendelezo wa hifadhi za Taifa.

v. **Upungufu wa Huduma za Malazi ya Watalii Nchini**

Mheshimiwa Spika, Tanzania ina huduma za malazi takribani **10,432**. Miongoni mwa huduma hizo za malazi huduma **1,437** sawa na **asilimia 13.8** zina hadhi ya juu ya kulala wageni. Huduma za malazi zilizopo katika maeneo yanayosimamiwa na Wizara ya Maliasili na Utalii ni **261** kati ya huduma za malazi **1,437**. Huduma za malazi **8,995** sawa na **asilimia 86.2** ni nyumba za kulala wageni yaani guest houses ambazo zina huduma za chini.

Mheshimiwa Spika, hata hivyo, kupitia mpango wa ubinafsishaji nchini, Serikali ilifanya uamuzi wa kubinafsisha Hotel na Loji 23, ambapo kati ya hizo, Loji 4 zipo ndani ya Hifadhi. Loji hizo ni Seronera na Lobo (Hifadhi ya Serengeti), Mikumi Wildlife Lodge (Mikumi) na Ngorongoro Wildlife Lodge (Mamlaka ya Hifadhi ya Eneo la Ngorongoro).

Mheshimiwa Spika, Hoteli 10 zimewekezwa kulingana na masharti ya Mikataba ya mauziano. Loji na Hotel 6 uwekezaji uliofanyika haulingani na matakwa ya Mikataba ya Mauziano ambapo wawekezaji wametetekeleza chini ya viwango vilivyokubalika na Hotel 7 zipo kwenye hatua mbalimbali za ukarabati.

Mheshimiwa Spika, kufuatia ongezeko la idadi wa watalii wanaoingia nchini na hali ya huduma ya malazi iliyooneshwa hapo juu, Kamati inaitaka Serikali kuzirudisha hoteli ambazo wawekezaji wake wamekiuka mikataba ya uwekezaji. Aidha, Serikali iweke mazingira rafiki ya utekelezaji ya mwongozo wa uwekezaji katika sekta ya utalii pamoja na kutumia fursa za matukio ya utangazaji wa utalii kutangaza na kuvutia uwekezaji katika huduma za malazi hususani ujenzi wa hoteli zenye hadhi ya kati na ya juu katika maeneo yanayosimamiwa na Wizara.

vi. Maboresho katika Mpango na Makadirio Mapato na Matumizi kwa Mwaka wa Fedha 2024/2025

Mheshimiwa Spika, katika utekelezaji wa mpango na makadirio ya mapato na matumizi kwa mwaka wa fedha 2023/2024, Wizara ya Maliasili na Utalii ilikabiliana na changamoto mbalimbali. Moja ya changamoto hizo ni ufinyu wa bajeti kama ilivyoripotiwa katika ukurasa wa **70** wa Randama ya Mpango na Bajeti ya Wizara kwa Mwaka wa Fedha 2024/2025.

Mheshimiwa Spika, katika kikao cha kupitisha Bajeti ya Wizara katika ngazi ya Kamati siku ya Ijumaa tarehe 22 Machi, 2024,

Kamati ilipata nafasi ya kushauriana na Wizara hivyo kwa pamoja kubeba ajenda ya nyongeza ya ukomo wa bajeti kwenda kwenye kikao cha mashauriano na Serikali kuhusu ongezeko la bajeti ya Wizara hii. Tarehe 06 Mei, 2024, Kamati ilipokea taarifa ya Serikali kupitia kwa Waziri wa Maliasili na Utalii kuhusu maboresho ya Mpango na Makadirio ya Mapato na Matumizi kwa mwaka wa fedha 2024/2025 katika maeneo mawili (02) ambayo ni; utaratibu mpya wa makusanyo na matumizi kwa Taasisi za TANAPA na NCAA na ongezeko la ukomo wa bajeti kwa Wizara ya Maliasili na Utalii.

Mheshimiwa Spika, Kamati ilifanya uchambuzi wa maeneo hayo kama ifuatavyo:-

a) Utaratibu Mpya wa Makusanyo na Matumizi kwa Taasisi za TANAPA na NCAA

Mheshimiwa Spika, Katika kikao cha Kamati na Wizara tarehe 06 Mei, 2024, Kamati ilitaarifiwa kwamba Serikali imeridhia ushauri wa muda mrefu wa Bunge lako Tukufu kuruhusu taasisi za Uhifadhi za TANAPA na NCAA kukusanya na kutumia mapato yao. Kutokana na uamuzi huo Kamati ilitarifiwa kuwa makadirio ya matumizi ya TANAPA yameongezeka kwa **Shilingi 70,879,823,326.53** kutoka **shilingi 263,901,922,507.00** hadi **Shilingi 334,781,745,833.53** na kwa upande wa NCAA makadirio ya matumizi yameongezeka kwa Shilingi **27,910,355,827.00** kutoka **Shilingi 118,689,644,193.00** hadi **Shilingi 146,600,000,000.00** Uamuzi huo utakuwa na manufaa yafuatayo:-

- i. kuziwezesha taasisi hizo kujiendesha kwa ufanisi na kuongeza kasi ya ukarabati na ujenzi wa miundombinu katika hifadhi;
- ii. utaimarisha mchango wa sekta ya utalii katika uchumi na kuimarisha ustawi wa Taifa;
- iii. kuwa na uhakika wa fedha za kutangaza utalii kupitia Tozo ya Maendeleo ya Utalii nchini NCAA kwa kutenga **asilimia 6** ya mapato ghafi kama tozo ya maendeleo ya utalii, (Tourism Development Levy).

Mheshimiwa Spika, Kamati inapenda kuipongeza Serikali kwani kwa uamuzi huo ni wazi kuwa Serikali inaheshimu ibara ya 63 (2) ya Katiba ya Jamhuri ya Muungano wa Tanzania ya Mwaka 1977 ambayo inalipa Bunge Mamlaka ya Kuisimamia na Kuishauri Serikali. Aidha, Kamati inaitaka Serikali kuweka usimamizi madhubuti katika matumizi ya fedha za umma kwenye taasisi hizi ili kuzuia matumizi mabaya na ubadhirifu katika fedha za umma.

b) Ongezeko la Bajeti kwa Wizara ya Maliasili na Utalii

Mheshimiwa Spika, Kamati ilipokea taarifa kuwa Wizara ya Maliasili na Utalii (Fungu 69) limeongezewa bajeti kwa kiasi cha **Shilingi 19,000,000,000.00** ili kupunguza baadhi ya changamoto zinazosababishwa na ufinyu wa bajeti. Katika fedha hizo, Kamati ilijulishwa kuwa Wizara imepanga kutumia **Shilingi bilioni 14** sawa na **asilimia 74** ya nyongeza katika matumizi mengineyo na **Shilingi**

bilioni 5 sawa na **asilima 26** kwa ajili ya matumizi ya Maendeleo.

Mheshimiwa Spika, Kamati haikuridhishwa na mgawanyo wa nyongeza hiyo kutokana na sababu mbalimbali. Sababu hizo ni baadhi ya Taasisi za Wizara kutokuwa na Ofisi, mzigo wa madeni, uchakavu wa miundombinu na wananchi kuvamiwa na wanyamawakali na waharibifu. Hivyo, ni maoni ya Kamati kwamba ongezeko hili halitakuwa na tija kwa Wizara kwa sababu haliendi kushughulikia changamoto za msingi.

Mheshimiwa Spika, pamoja na kwamba Taasisi zimeruhusiwa kukusanya asilimia 6 na kuitumia kwenye utangazaji wa Utalii bado shilingi bilioni 1 imeongezeka kwenye Idara ya Utalii kwenye utangazaji wa Utalii, safari za nje, kubaini vivutio na mazao mapya ya utalii, utafiti kuhusu utalii na grading. Kazi hizi ni kazi za Msingi za Bodi ya Utalii na Sio Wizara. Hata hivyo, Idara hiyo katika bajeti ya awali ilikuwa imetengewa kiasi cha **Shilingi 2,553,813,000.00** kama OC kiasi ambacho kwa maoni ya Kamati kinatosha kufanya shughuli hizo.

Mheshimiwa Spika, Katika nyongeza hiyo **Shilingi Bilioni 2** zimeelekezwa katika ujenzi wa Mifumo ya TEHAMA ujulikanao kama Tanzania Safari Booking Platform. Kamati ya imebaini kwamba fedha hizo zimetengwa kutekeleza mradi ambao hauna andiko la awali (*Concept Note*) wala gharama halisi za mradi. Pamoja

na manufaa yanayotarajiwa ya mfumo huo maandalizi ya utekelezaji hayajafanyika na hivyo fedha hizi zinaweza kutumika vibaya.

Mheshimiwa Spika, aidha, katika uchambuzi wake, Kamati imebaini kuwa ndani ya Wizara ya Maliasili na Utalii kupitia kituo cha Kutangaza Utalii Kiditali (**DDMCC**) ambacho Kamati ilikitembelea, kuna sehemu ya mfumo wa kufanya miadi (booking) na kuwaunganisha watalii kutoka nje ya nchi na huduma za hoteli na usafiri ijulikanayo kama Travel Companion. Kwa hiyo kujenga mfumo kama huo ndani ya Wizara hiyo ni matumizi mabaya ya fedha za umma.

Mheshimiwa Spika, Baada ya Kamati ya kutokubaliana na matumizi ya nyongeza, Serikali ilipewa siku 15 ili kufanya Mabadiliko. Serikali ilikubaliana na Kamati na kuahaidi kwenda kushughulikia jambo hilo kwa kuzingatia ushauri wa Kamati. Jambo la kusikitisha kikao kilichofanyika tarehe 21 Mei, 2024 hadi tarehe 21 Mei, 2024 ili kupokea utekelezaji wa mapendekezo ya Kamati, Kamati ilitaarifiwa kwamba mabadiliko hayawezi kufanyika kwa sababu vitabu vimefungwa jambo ambalo si sahihi. Mchakato wa ufungaji wa Vitabu vya Bajeti unafanyika Baada ya kupitisha Sheria ya Matumizi.

SEHEMU YA NNE

4.0 MAONI NA USHAURI WA KAMATI

Mheshimiwa Spika, baada ya uchambuzi wa kina kuhusu utekelezaji wa bajeti pamoja na Makadirio ya Mapato na Matumizi ya Wizara ya Maliasili na Utalii, sasa naomba kuwasilisha maoni na ushauri wa Kamati kama ifuatavyo; -

4.1 Maoni ya Jumla

- (a) Serikali itoe fedha za miradi ya maendeleo kama zilivyoidhinishwa na Bunge lako Tukufu ili utekelezaji wa miradi hiyo ufanyike kwa ufanisi na kuleta tija iliyokusudiwa;
- (b) Serikali iendeele kupunguza utegemezi wa fedha za nje kwenye utekelezaji wa miradi ya maendeleo kwani upatikanaji wake siyo wa uhakika, jambo linaloweza kuathiri utekelezaji wa miradi hiyo; na
- (c) Serikali isimamie kikamilifu utendaji wa taasisi ambazo zinakusanya maduhuli kupitia mfumo wa *MNRT - Portal* na kuziba mianya ya upotevu wa mapato ili kuhakikisha zinaongeza ukusanyaji wa maduhuli ya Serikali kwa ufanisi.

4.2 Maoni mahsus kwa Wizara ya Maliasili na Utalii

(a) Changamoto ya migogoro ya mipaka katika maeneo ya hifadhi na vijiji vinavyozunguka hifadhi.

Kamati inaishauri Serikali kuwa:-

- i. Wizara ya Maliasili na Utalii ishirikiane na Wizara nyingine za Kisekta ili iweze kupima na kufanya utambuzi wa mipaka hali itakayoondoa migogoro kati ya hifadhi na wananchi wanaoishi kuzunguka maeneo ya hifadhi ;

- ii. Iweke alama zinazoonekana katika mipaka ya hifadhi na ile ya ardhi za vijiji vinavyozunguka hifadhi ili kupunguza na kuondoa migogoro ya ardhi baina ya hifadhi na wananchi; na
- iii. Ihakikishe panakuwa na ushirikishwaji wa Wizara za kisekta, Taasisi nyingine za Serikali na Wananchi wakati wa uwekaji wa alama za mipaka, uanzishwaji wa hifadhi au uanzishwaji wa vijiji.

(b) Changamoto ya Wanyamapori Wakali na Waharibifu

Kamati inaishauri Serikali kuwa:-

- i. Ichukue hatua stahiki za muda mfupi, muda wa kati na muda mrefu ili kutafuta ufumbuzi wa changamoto zinazosababishwa na muingiliano baina ya binadamu na wanyamapori wakali na waharibifu;
- ii. Ishirikiane na Wizara ya nyingine za Kisekta kuongoa shoroba za wanyamapori kupitia zoezi la kuandaa mipango ya matumizi bora ya ardhi; na
- iii. Iboreshe Kanuni na viwango vya fidia ya kifuta machozi kwa wananchi kutokana na madhara yanayosababishwa na wanyama ili vizingatie hali halisi ya maisha na thamani ya uharibifu au madhara yaliyotokea.

(c) Changamoto ya Migogoro baina ya Askari wa Hifadhi na Wananchi

Kamati inaishauri Serikali kuwa:-

- i. lendelee kutoa elimu kwa wananchi wanaoishi maeneo yanayozunguka hifadhi ikiwa ni pamoja na askari wa hifadhi ili kuboresha mahusiano baina yao;
- ii. Ihakikishe inawachukulia hatua za kisheria na kutoa taarifa kwa wananchi na wawakilishi wao juu ya hatua zilizochukuliwa kwa askari wa uhifadhi ambao watabainika wanashiriki katika vitendo vya unyanyasaji dhidi ya wananchi wanaozunguka hifadhi. Hali hii itaongeza uwajibikaji kwa askari wa hifadhi na kuondoa dhana kwa jamii kudhani kuwa askari wa hifadhi wanalindwa na Serikali hata katika makosa ya wazi;
- iii. Iweke utaratibu wa kufidia hasara inayotokana na kubainika kwa vitendo vya baadhi ya askari wa uhifadhi kuharibu mali za wananchi kama mifugo na mazao;na
- iv. Itekeleze mpango wa kurejesha kwa jamii (CSR), kwa jamii zinazozunguka Hifadhi ili kuhakikisha jamii hizo zinanufaika na shughuli za uhifadhi na utalii zinazotekelezwa katika hifadhi mbalimbali nchini.

(d) Changamoto ya Vitendea kazi na Rasilimaliwatu kwa Taasisi za TAFORI na TAWIRI

Kamati inaishauri Serikali kuwa:-

- i. landae mpango mkakati wa ajira za muda mfupi, kati na mrefu ili kupunguza na kuziba pengo la watumishi katika taasisi hizi muhimu kwa maendeleo ya sekta za Uhifadhi na Utalii; na
- ii. Iweke mkakati utakaoiwezesha TAWIRI kufanya sensa ya Wanyamapori katika Mifumo kumi na moja (11) ya ikolojia nchini.

(e) Changamoto ya Ucheleweshaji wa Fedha za Jumuiya za Wanyapori (WMAs')

Kamati inaishauri Serikali kuwa:-

- i. Irejeshe fedha za WMAs zinazodaiwa na Jumuiya hizo kwa mujibu wa kanuni ili kusaidia ufanisi katika kutekeleza majukumu yao ya Uhifadhi na Utalii; na
- ii. Ifanye marekebisho ya Sheria ya Fedha ya mwaka 2020 ili kuruhusu fedha zinazotokana na shughuli ndani ya WMAs kulipwa moja kwa moja kwenye WMAs.

(f) Changamoto ya Uhaba wa Huduma ya Malazi ya Watalii

Kamati inaishauri Serikali kuwa:-

- i. Ichukue hatua za haraka kurudisha hoteli na loji toka kwa wamiliki waliobinafsishiwa hoteli na Loji za Serikali ambao wamekiuka masharti ya mikataba yao ya kuziboresha hali itakayopunguza uhaba wa huduma ya malazi ya watalii na kuleta tija iliyokusudiwa; na

- ii. Wizara ya Maliasili na Utalii ishirikiane na Kituo cha Uwekezaji Tanzania kwenye kutangaza fursa za uwekezaji wa huduma za malazi katika maeneo yanayomilikiwa na Wizara na sehemu zilizokaribu na vivutio vya utalii nchini.

(g) Utangazaji wa Vivutio vya Utalii

Kamati inaishauri Serikali kuwa:-

- i. landae na kutekeleza kikamilifu mikakati madhubuti ya kutambua na kutangaza vivutio vingine vya utalii kama ilivyo kwenye utalii wa wanyamapori ili kuongeza wigo wa mapato yatoakanayo na utalii; na
- ii. Ihakikishe inatenga bajeti ya kutosha kwa ajili Kituo cha Kutangaza Utalii Kidijitali **(DDMCC)** ili kiweze kufanya kazi kama ilivyotarajiwa na kuleta tija iliyokusudiwa; na
- iii. Ishirikishe sekta binafsi na wadau wengine wa sekta ya utalii katika kuibua na kutangaza vivutio vipya vya utalii ili kuvutia watalii wengi zaidi.

(h) Mpango na Makadirio ya Matumizi kwa Mwaka wa Fedha 2024/2025

Mheshimiwa Spika, Kamati haijakubaliana na Matumizi ya Shilingi Shilingi bilioni 16 kati ya bilioni 19 zilizoongezeka. Sababu za kutokubaliana na matumizi hayo ni kama nilivyozibainisha awali. Kamati inapendekeza ongezeko hilo lielekezwe katika maeneo yafuatayo:-

- i. Ujenzi wa Makao Makuu ya Ofisi ya TAWIRI;

- ii. Ukarabati wa miundombinu ya ujenzi na ununuzi wa vifaa vya kufundishia katika vyuo vya FTI Moshi, Olmotonyi Arusha na Pasiansi Mwanza;
- iii. Kushughulikia changamoto ya wanyama wakali na waharibifu ikiwa ni pamoja na kuongeza vizimba vya mamba na viboko kwa kuzingatia kanda zenye changamoto kubwa, ujenzi wa vituo vya askari wa wanyamapori na ongezeko la fedha kwenda TAWA ili kuongeza idadi ya mabwawa katika mapori tengefu;
- iv. Kwenda TAFORI kwa ajili ya kusaidia kulipa madeni na kushughulikia uchakavu wa vifaa na miundombinu ya ujenzi; na
- v. Kiasi kingine cha Fedha hizo kielekezwe kwenye matumizi mengineyo.

Mheshimiwa Spika, Kamati imekusudia kuleta addendum ya mabadiliko ya Fungu 69 kuhusu matumizi ya Fungu hili wakati wa kupitisha vifungu. Na endapo itakupendeza, Kamati inaomba jambo hili ulielekeze Kamati ya Bajeti lishughulikiwe kwa Mujibu wa kanuni ya 124 ya Kanuni za Kudumu za Bunge toleo la Februari, 2023.

**(i) Kufanya Mabadiliko kupitia sheria ya Fedha ya Mwaka 2024
kurejesha utaratibu wa ukusanyaji wa mapato na kuyatumia**

- i. Serikali ifute marekebisho ya Sheria ya Fedha ya mwaka 2020 yaliyofanyika kwenye Sheria ya Hifadhi za Taifa Sura 282 Sheria ya Mamlaka ya Hifadhi ya Eneo la Ngorongoro Sura 284 ili kurejesha utaratibu ambao Kamati ilitaarifiwa umekwishakubaliwa na Serikali; na
- ii. Kuweka masharti maalumu yatakayotaka Bajeti za Taasisi hizo kuchambuliwa na kuidhinishwa na Wizara ya Fedha pamoja na Msajili wa Hazina kabla ya kila mwaka wa fedha kuanza ili kuzuia ubadhirifu wa fedha za umma unaoweza kujitokeza kwa taasisi hizo.

SEHEMU YA TANO

5.0 HITIMISHO

Mheshimiwa Spika, napenda kutumia fursa hii kwa niaba ya Kamati kukupongeza wewe binafsi, Naibu Spika na Wenyeviti wa Bunge, kwa namna ambavyo mmekuwa mkitimiza majukumu yenu kwa weledi mkubwa na hivyo kuliwezesha Bunge letu Tukufu kutimiza wajibu wake kwa ufanisi.

Mheshimiwa Spika, aidha, nawashukuru kwa moyo wa dhati Wajumbe wa Kamati ya Kudumu ya Bunge ya Ardhi, Maliasili na Utalii, kwa ushirikiano na jinsi walivyojitoa kikamilifu katika kipindi chote cha ziara za ukaguzi wa miradi iliyotengewa fedha na uchambuzi wa bajeti ya wizara hii hadi kukamilika kwa taarifa hii. Kwa umuhimu wake, ningependa kuwatambua Wajumbe wa Kamati kwa kutaja majina yao. Hata hivyo, kwa kuzingatia ufinyu wa muda tulionao naomba majina yao kama yalivyoorodheshwa katika taarifa hii yaingie kwenye Kumbukumbu za Taarifa Rasmi za Bunge (Hansard). Majina ya Wajumbe hao ni haya yafuatayo:-

1. Mhe. Timotheo Paul Mnzava, Mb - **Mwenyekiti**
2. Mhe. Najma Muntazar Giga, Mb – **Makamu Mwenyekiti**
3. Mhe. Shaabani Omar Shekilindi, Mb
4. Mhe. Cecilia Daniel Paresso, Mb
5. Mhe. Innocent Sebba Bilakwate, Mb
6. Mhe. Ester Lukago Midimu, Mb
7. Mhe. Khalifa Salum Suleiman, Mb
8. Mhe. Maida Hamadi Abdallah, Mb
9. Mhe. Josephine Thabita Chagula, Mb
10. Mhe. Neema William Mgaya, Mb

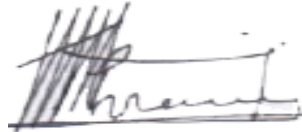
11. Mhe. Alaudin Hasham Salim, Mb
12. Mhe. Emmanuel Adamson Mwakasaka, Mb
13. Mhe. Festo Richard Sanga , Mb
14. Mhe. Asia Abdulkarimu Halamga, Mb
15. Mhe. Taska Restituta Mbogo, Mb
16. Mhe. Suleiman Haroub Suleiman, Mb
17. Mhe. Oliver Daniel Semuguruka, Mb
18. Mhe. Lucy Thomas Mayenga, Mb
19. Mhe. Ask. Dkt Josephat Mathias Gwajima, Mb
20. Mhe. Munira Mustafa Khatib, Mb
21. Mhe. Dkt. Florence G. Samizi, Mb
22. Mhe. Asha Abdullah Juma, Mb

Mheshimiwa Spika, kwa niaba ya Wajumbe wa Kamati napenda kutumia fursa hii kuwashukuru Waziri wa Maliasili na Utalii, Mhe. Angela Jasmin Kairuki (Mb) na Naibu Waziri, Mhe. Dunstan Luka Kitandula (Mb) kwa ushirikiano wao mkubwa ambao umechangia kuiwezesha Kamati kutekeleza shughuli zake kwa ufanisi hasa katika sekta hii. Aidha, nawashukuru pia watendaji wote wa Wizara ya Maliasili na Utalii chini ya uongozi wa Katibu Mkuu, Dkt. Hassan Abbasi, pamoja na Naibu Katibu Mkuu, CP Benedict Wakulyamba, kwa ushirikiano na mchango wao katika kipindi chote cha utekelezaji wa majukumu ya kikanuni ya Kamati.

Mheshimiwa Spika, mwisho lakini si kwa umuhimu, kwa namna ya pekee nawashukuru watumishi wa Bunge wakiongozwa na Katibu wa Bunge, Ndg. Nenelewa J. Mwihambi (ndc), kwa kuongoza vyema uratibu wa shughuli za Kamati na Bunge kwa ujumla hadi kukamilika kwa taarifa hii na kuwasilishwa mbele ya Bunge lako Tukufu.

Mheshimiwa Spika, Baada ya maelezo hayo, sasa naliomba Bunge lako Tukufu lipokee na kujadili taarifa hii pamoja na Taarifa ya Makadirio ya Mapato na Matumizi ya Wizara ya Maliasili na Utalii **(Fungu 69)**, kwa mwaka wa fedha 2024/2025 kama yalivyowasilishwa na mtoa hoja hapo awali.

Mheshimiwa Spika, Naomba kuwasilisha.

Timotheo Paul Mnzava, Mb
**MWENYEKITI WA KAMATI YA KUDUMU YA
BUNGE YA ARDHI, MALIASILI NA UTALII**

31 Mei, 2024